

УДК 015(477:477-87)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.8(289).3-11

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Національна бібліографія в зарубіжних країнах

У № 7 "Вісника Книжкової палати" надруковано статтю "Національна бібліографія сьогодні та завтра", в якій зосереджено увагу на сучасному стані й шляхах розвитку національної бібліографії (НБ).

Книжкова палата України як центр національної бібліографії предметно займається історією та перспективами її розвитку в цифровому просторі наукових знань, формуванням і випуском літописів поточної національної бібліографії.

У статті приділено увагу історії становлення НБ в різних країнах світу, зокрема Великій Британії, США, Франції, Німеччині, Болгарії, Угорщині, Польщі, Румунії, Чехії, Словаччині, Югославії. Зауважено, що сучасний рівень розвитку бібліографії у цих державах зумовлений багатьма чинниками, поміж яких широке впровадження ІКТ і комп'ютерної техніки у видавничу сферу та бібліотечну діяльність, що викликає потребу адаптації бібліографічних технологій до інформаційних запитів суспільства. Результатом автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів стала комп'ютерна бібліографія, що базується на використанні сучасних ІКТ у бібліографічній роботі. Актуальність її дослідження зумовлена тим, що нині вона являє собою найвищий рівень розвитку бібліографічних технологій.

Ключові слова: національна бібліографія; обов'язковий примірник; бібліографічні бази даних; автоматизація; літописи; бібліографічні покажчики; книжкова торгівля; правила каталогізації

Постановка проблеми. Аналіз джерельної бази дослідження свідчить, що національна бібліографія в різних країнах світу набула значного розвитку в умовах комп'ютеризації й використання сучасного програмного забезпечення, тому актуальною проблемою є вивчення її історії, сучасного стану й тенденцій подальшого вдосконалення бібліотечно-бібліографічних процесів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сучасній національній бібліографії приділяють увагу численні українські й закордонні дослідники, поміж яких виокремимо праці Г. Швецової-Водки, Н. Кушнарченко, Л. Філіпової, Н. Сенченко, Т. Валегжаніної, В. Загуменної, О. Устїнікової, К. Сухорукова, А. Джиги, Л. Грузинова, І. Гудовщикова.

Мета статті — дослідити діяльність бібліографічних центрів зарубіжних країн у контексті забезпечення інформаційних потреб у локальному та міжнародному інформаційних просторах.

Джерелом дослідження слугували вебсайти центрів національної бібліографії країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важко уявити розвиток світової науки без мереж бібліографічної інформації, без можливості за лічені хвилини отримувати повні копії першоджерел із центрів інформації, розташованих за тисячі кілометрів від користувача.

Еволюція мережевих комунікацій і вебтехнологій надає багато нових можливостей для розвитку національної бібліографії. Для України особливо актуальним є створення банку НБ, що стане пріоритетом державної культурної політики, гарантом загальнодоступності друкованих видань, просування української книги за кордоном. Не менш важливо організувати формування фактографічних, реферативних і повнотекстових баз даних із різних галузей науки й техніки [1].

Сучасний рівень розвитку національної бібліографії в країнах Західної Європи зумовлений багатьма

чинниками, серед яких широке впровадження ІКТ і комп'ютерної техніки у видавничу сферу та бібліотечну діяльність, що викликає потребу адаптації бібліографічних технологій до інформаційних запитів сучасного суспільства. Результатом автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів стала комп'ютерна бібліографія, що передбачає використання ІКТ у бібліографічній роботі [2]. Актуальність її дослідження зумовлена тим, що нині вона являє собою найвищий рівень розвитку бібліографічних технологій.

Комп'ютеризація бібліотечно-бібліографічних процесів здійснюється в таких напрямках [3]:

— створення в бібліотечно-бібліографічних установах, бібліографічних центрах, приватних видавничих і книготоргових фірмах загальнонаціональних бібліографічних баз даних на машиночитних носіях та в режимі онлайн;

— автоматизована підготовка й випуск національних бібліографічних покажчиків (літописів);

— автоматизований пошук в інформаційно-бібліографічних базах даних;

— створення міжнародних, регіональних і міждержавних бібліотечно-бібліографічних автоматизованих інформаційних систем для міжнародного обміну бібліографічною інформацією.

Варто також зупинитися на історичних аспектах розвитку НБ, передумови виникнення якої та основні форми визначала впродовж кількох століть книжкова торгівля. Цей історичний зв'язок існує й досі та виявляється в тому, що книжкова торгівля або через приватні компанії, або через професійні об'єднання видавців і книгопродавців безпосередньо дотична до випуску національних бібліографічних покажчиків.

Уперше термін "національна бібліографія" зустрічаємо в "Нарисі бібліографії" (Grundriss der bibliographie, 1774) М. Деніса, бібліотекаря імператриці Марії-Терезії. Розуміючи й трактуючи бібліографію як книгознавство (що характерно для XVIII—XIX ст.),

він, проте, не прагнув надати їй наукового визначення, а використав термін на позначення більш ранніх бібліографічних і біобібліографічних праць, що відбивали друковані видання певних національних літератур. Схоже тлумачення цього поняття — як класифікаційної ознаки бібліографічних видань — знаходимо і в працях Г. Дебюра-мол., Ш. Ж. Брюне, Ю. Петцхольдта [4].

Нині термін "національна бібліографія", з одного боку, є найуживанішим в бібліографічній теорії та практиці, а з іншого — одним із найневизначеніших і багатозначних. Причину полісемії слід шукати у відмінності історичних умов розвитку держав, їхньої культури, шляхів становлення видавничої та книготорговельної справи, передусім у XIX ст. Саме тоді відбувалося формування НБ, зумовлене такими чинниками:

— утворення націй і держав, кристалізація національної самосвідомості, потреба в узагальненні вітчизняної історії та досягнень національної культури;

— зростання обсягів книговидання та розповсюдження літератури живою народною мовою й поступове витіснення головної міжнародної мови — латинської;

— інтенсивний розвиток книгодрукування (якщо до 1600 р. в Європі було випущено майже 6 тис. назв книг, то 1900 р. — понад 158 тис.);

— створення в багатьох країнах Європи та у США національних об'єднань видавців, книгопродавців, бібліотекарів і бібліографів.

Поява перших національних бібліографічних зведень припадає на XVI ст. і пов'язана з іменами англійців Дж. Леленда ("Коментарі про британських письменників", 1545) і Дж. Бейля ("Перелік відомих письменників Великої Британії...", 1549) [2; 5].

У той самий період виходили й перші книготорговельні каталоги, що мали ретроспективний характер, оскільки віддзеркалювали друкарську продукцію, випущену за кілька років. Наприклад, у Німеччині набули поширення так звані ярмаркові каталоги (Messekatalog), котрі видавали до книжкових ярмарків, що проводилися у Франкфурті-на-Майні, а згодом і в Лейпцизі. У Великій Британії 1595 р. побачив світ "Каталог англійських друкованих книг", складений книгопродавцем Е. Монселлом, що відбивав літературу англійською мовою, видану від часу зародження видавничої справи у країні [6; 7].

Розвиток книгодрукування, прогрес науки й культури, потреба книжкової торгівлі в бібліографічній інформації вимагали систематичного та оперативного обліку друкарської продукції, а також своєчасного інформування про неї. Такий облік найчастіше здійснювали книговидавці та книгопродавці, й передусім він мав інформувати їхніх колег про появу на книжковому ринку нових видань. В окремих випадках систематичну реєстрацію здійснювали представники культури чи науки, видатні просвітники.

Розвиток систематичного, або поточного, бібліографічного обліку бере початок від XIX ст. Перший

відповідний орган створено у Франції 1811 р. Знаходимо відомості, що вже 1829 р. реєстрували поточну інформацію про шведські книги, 1833 р. — про голландські, 1834 р. — про німецькі. Від 1835 р. обліковували книжкову продукцію Італії, від 1837 р. — Росії й Англії, від 1843 р. — Данії. 1871 р. знаменує появу поточної бібліографії у Швейцарії, 1872 р. — у США, 1875 р. — у Бельгії, 1878 р. — у Польщі й Угорщині, 1897 р. — у Болгарії [7; 8].

У XX ст. поточна національна бібліографія стає пріоритетним напрямом книгообліку, оскільки забезпечує максимальний рівень охоплення національного масиву документів. Попри це, найскладнішим залишається питання про зміст поняття "національна бібліографія", що пов'язано з принципами відбору документів до бібліографічних покажчиків. Основна проблема, котру намагалися розв'язати чимало дослідників, полягала у визначенні об'єктів обліку: якими критеріями слід керуватися під час відбору творів друку для віддзеркалення у виданнях НБ?

У сучасному бібліографознавстві поняття "національна бібліографія" охоплює дві форми, що історично склалися: предметний покажчик поточної національної бібліографії (ПНБ) і предметний покажчик ретроспективної національної бібліографії (РНБ). Під ПНБ розуміємо бібліографію, призначенням якої є підготовка та поширення бібліографічної інформації про нові твори друку й інші документи; РНБ — бібліографія, призначенням якої є підготовка та поширення бібліографічної інформації про твори друку й інші документи за певний період часу минулого (визначення згідно з ГОСТ 7.0-77).

Британія

Вагомою умовою формування НБ є наявність у країні закону про обов'язковий примірник (ОП). У Британії перший закон про обов'язковий примірник було ухвалено 1663 р., і відповідно до нього друкарі та видавці мали доставляти три примірники випущених книг у бібліотеки Бодлеанського, Королівського й Кембриджського університетів.

У 1972 р. ухвалено закон, згідно з яким Бібліотека Британського музею, національні бібліотеки Шотландії й Уельсу, Національну довідкову бібліотеку з природничих наук і винахідництва, Національну науково-технічну бібліотеку-абонемент було об'єднано в Британську бібліотеку. На основі Ради Британської національної бібліографії (БНБ) і Бюро авторського права створено Національну бібліографічну службу як один із трьох підрозділів Бібліотеки Британського музею.

Нині "Британську національну бібліографію" випускає Національна бібліографічна служба, репрезентуючи у щотижневих випусках книги та періодичні видання. Впродовж року виходять три кумулятивні покажчики, останній з яких — річний.

Одним із завдань бібліотеки є облік усієї друкованої продукції англійською мовою, виданої у світі. Проект реалізується у співпраці з Бібліотекою Конгресу США. Його основою є обмін бібліографічною інформацією в електронній формі із закордон-

ними партнерами (національні бібліотеки Австралії, Канади, Нової Зеландії та бібліотеки США). Завдяки ініціативі регулярно виходить електронний покажчик "Книги англійською мовою", що віддзеркалює майже 500 тис. нових книг англійською мовою, випущених у світі.

У підготовці покажчиків британської національної бібліографії беруть участь й інші установи, що виконують бібліографічну роботу.

Сполучені Штати Америки

Незважаючи на те, що першу друковану книгу на території США було видано 1639 р., загальний обсяг книговидавання до початку XIX ст. був незначним. Потребу в літературі забезпечували завдяки книгам, що ввозили з Європи, переважно англійською мовою. Власне книговидавання орієнтувалося винятково на випуск книг релігійного та богослужбового змісту, календарів і юридичних документів, що, зі свого боку, реєструвалися в англійських бібліографічних покажчиках. Це наклало відбиток на формування національної бібліографії США, що розпочала розвиватися значно пізніше, ніж в європейських країнах. Лише в січні 1960 р. побачив світ "Літопис американського книговидавання", що стало першим кроком на шляху формування системи покажчиків національного бібліографічного обліку, а другим — виокремлення його розділу "Щотижневі повідомлення" в самостійне видання (вересень 1974 р.).

Покажчик готується спільно з Бібліотекою Конгресу США (БК) і відбиває книги більшості американських видавництв, надрукованих упродовж тижня. До нього не входять урядові публікації, брошури (виняток — дитяча література, поетичні й драматургічні твори), рекламні матеріали, навчальна література, дисертації, підписні видання.

Укладання й друк "Літопису американського книговидавання стало "переломною віхою" в історії поточного бібліографічного обліку США. Покажчик містить бібліографічну інформацію про видання безвідносно до їх наявності в книжковій торгівлі. Обсяг кожного випуску — приблизно 160 сторінок.

Відповідаючи за підготовку й видання бібліографічних покажчиків цієї групи, компанія R. R. Bowker Co, по суті, виконує функцію організатора національного бібліографічного обліку. Фірма є видавцем і частково укладачем поточних національних бібліографічних покажчиків США — держави, в якій "немає ані національного бібліографічного агентства, ані офіційної національної бібліографії", оскільки в країні не розроблено законодавства про обов'язковий примірник і офіційно не створено національного бібліографічного агентства.

У 1977 р. при БК організовано Центр книги (Center for Books), покликаний розвивати й стимулювати інтерес до книги, читання, друкованого слова та книжкової культури. Упродовж 1997—2017 рр. його діяльність проходила під гаслом "Будуємо націю читачів". У плані заходів, спонсорами яких є великі американські компанії, — свята й фестивалі книги, ярмарки й пересувні виставки, конференції й се-

мінари, національні конкурси й вручення різноманітних премій. У 1998 р. Центр виступив ініціатором програми підтримки сімейного читання та писемності.

Система органів поточної національної бібліографії США охоплює такі видання:

— Щотижневі повідомлення (Weekly record. R. R. Bowker Co. 1872);

— Літопис американського книговидавання (American book publishing record. R. R. Bowker Co. 1960—). Виходить щомісячно зі щоквартальною та річною кумуляцією;

— Стандартний довідник із періодичних видань (The standard periodical directory. Oxbridge publishing Co. 1964). Виходить нерегулярно;

— Довідник Гейла з видань і засобів масової інформації (Gale directory of publications and broadcast media. Gale Group. 1990). Щорічник. Враховуються періодичні видання (газети й журнали). Створений на основі "Довідника Ейера з періодичних видань" (Ayer directory of publications. Ayer press. 1880—1986);

— Реєстр документів. Щомісячний каталог видань уряду Сполучених Штатів (Superintendent of Documents. Monthly catalog of United States government publications. U. S. Govern. Printing Office. 1895);

— Щомісячний список публікацій штатів (Monthly checklist of state publications. Library of Congress. 1910);

— Путівник читачів по періодичній літературі (Reader's guide to periodical literature. H. W. Wilson Co. 1905). Раз на два тижні зі щомісячною, річною кумуляцією та багаторічними зведеннями. У режимі онлайн — щотижня, на флешках — щоквартально.

— Американські докторські дисертації (American doctoral dissertations. Ann Arbor. 1957). Щорічно. Матеріал доступний в електронній базі даних (Dissertations abstracts online) і на CD-ROM.

Франція

Королівську бібліотеку Франції, засновану ще за наказом Карла Великого, було остаточно сформовано 1480 р., а 1792 р. вона набула статусу Національної бібліотеки Франції.

Перший у світі закон про обов'язковий примірник ухвалено 1537 р. згідно з указом Франциска I. Закон зобов'язував усіх друкарів надавати Королівській бібліотеці по одному примірникові випущених назв книг.

Як і в більшості держав, становлення НБ відбувалося в межах книжкової торгівлі, проте вже в XVII ст. у французькій бібліографії було репрезентовано багато інших видань, окрім книготорговельного призначення.

Останнім кроком на шляху формування вичерпної поточної НБ стало ухвалення 1992 р. нового закону про обов'язковий примірник. Через рік прийнято декрет, згідно з яким відділ "Офіційний запас" Національної бібліотеки Франції реорганізовано в Національне бібліографічне агентство з підпорядкуванням Управлінню наукового розвитку й мереж. "Бібліографія Франції" припинила бути власністю Об'єднання книгопродавців і від 1990 р. мала назву "Національна бібліографія Франції". Її структура така:

— Національна бібліографія Франції. Книги. Виходить раз на 14 днів;

— Доповнення I: Серійні видання. Щомісячне видання;

— Доповнення II: Офіційні публікації. Виходить раз на два місяці;

— Доповнення III: Музика. Виходить щоквартально;

— Доповнення IV: Атласи, карти та плани. Виходить двічі на рік.

Закон про обов'язковий примірник 1992 р. поширюється на всі види друкарської продукції, аудіовізуальні матеріали й видання на електронних носіях, випущені на території Франції. Водночас у покажчиках ПНБ, як і раніше, реєструються лише друковані видання й видання на мікрофішах. Суттєвим недоліком "Національної бібліографії Франції" є брак кумулятивних покажчиків.

Німеччина

Нині національна бібліографія Німеччини вступила в новий етап розвитку, пов'язаний з об'єднанням двох німецьких держав. У 1990 р. створено єдину Національну бібліотеку на базі Лейпцизької та Франкфуртської бібліотек, а також Німецької музичної бібліотеки. Від січня 1991 р. виходить єдиний національний бібліографічний покажчик — "Німецька національна бібліографія", що складається з таких серій:

— Серія А. Монографії та періодичні видання, що надійшли в книжкову торгівлю: Щотижневий покажчик;

— Серія В. Монографії та періодичні видання, поширювані поза книжковою торгівлею: Щотижневий покажчик;

— Серія С. Карти: Щоквартальний покажчик;

— Серія D. Монографії та періодичні видання: Піврічний покажчик;

— Серія E. Монографії та періодичні видання: П'ятирічний каталог;

— Серія F. Періодика: П'ятирічний каталог (Reihe F. Zeitschriftenver — zeichnis: Fanfjahresverzeichnis). Останнє видання у друкованій формі було випущено у 1981—1985 pp.;

— Серія G. Германіка й зарубіжні переклади німецькомовних творів: Щоквартальний покажчик (Reihe G. Fremdsprachige Germanica und Übersetzungen deutschsprachiger Werke. 1992);

— Серія H. Підручники та праці для вищої школи: Щомісячний покажчик (Reihe H. Hochschulschriftenverzeichnis);

— Серія M. Музика та музичні твори: Щомісячний покажчик (Reihe M. Verzeichnis der Musikalien und Musikschriften Musikalien (Noten));

— Серія N. Монографії та періодичні видання, заплановані до випуску. Щотижневий покажчик (Reihe N. Vorankündigungen Monographien und Periodika (CIP));

— Серія T. Аудіозаписи: Щомісячний покажчик (Reihe T. Musikton — trager).

Поза серіями виходять:

— Бібліографія бібліографії: Річний покажчик (Bibliographie der Bibliographien Jahresverzeichnis selbständig und unselbständig erschienener Bibliographien. 1992).

Бібліографічні записи серій "A", "B", "N" і "H" систематизуються в 65 тематичних розділах замість 24, котрі традиційно використовували впродовж останніх десятиліть. Зміна класифікаційного ряду відбулася після Міжнародного конгресу з національної бібліографії (1977), що порекомендував використовувати УДК як найпоширенішу класифікаційну схему. Основним принципом відбору документів продовжує залишатися мовний, про що свідчить підзаголовок — "Німецька національна бібліографія та бібліографія німецькомовних публікацій, виданих за кордоном".

Щомісяця до перших двох серій окремим виданням виходить кумулятивний "Комбінований покажчик" (Kombiniertes Register), що охоплює матеріали всіх допоміжних покажчиків (авторів, заголовків, предметних рубрик, видавництва та ISSN/ISBN).

Бібліографічні описи максимально наближені до міжнародних правил (ISBD) і містять відомості про авторів, заголовки і відомості, що належать до нього, вихідні дані, кількісну характеристику, відомості про висоту блоку, ISBN і ціну. У Франкфуртській бібліотеці для автоматизованого опрацювання бібліографічної інформації створено власний національний комунікативний формат MAB1, а в Лейпцизькій — DBEC. Це стосується й національних стандартів бібліографічного опису.

Ще до об'єднання бібліотеки фахівці приділяли значну увагу питанню сумісності обох форматів, а також обміну бібліографічними відомостями в машиночитній формі. Стандарти (Technische Normen, Gutevorschriften und Lieferbedingungen — TGL), що діяли в колишній НДР, відповідно до обопільного рішення, замінили стандартами ФРН (Deutsche Industrie Normen — DIN), оскільки відмінності у змісті виявилися неприпустимими. Як національний електронний формат використовують MAB чи UNIMARC.

На думку німецьких експертів, поширення національної бібліографічної інформації може бути успішним тільки за умови використання різноманітних носіїв, відповідно, покажчики DNB випускають у традиційному (книжковому) виконанні та у формі електронної бази даних BIBLIODATA, створення якої розпочалося в середині 1980-х pp.

В онлайн-режим поступово конвертуються й ретроспективні каталоги, раніше підготовлені Німецькою бібліотекою, поміж них — унікальний "Загальний покажчик німецькомовних творів" (Gesamtverzeichnis des deutschsprachigen Schrifttums — GV), що складається з двох серій: перша охоплює видання 1911—1965 pp. і налічує 138 томів, друга — 1700—1910 pp. і складається, відповідно, зі 160 томів. Унікальність покажчика полягає в тому, що його підготували методом фотокопіювання та репродукції книготоргових каталогів Хінрікса, Хейнзіуса, Кайзера та ін. за XVIII—XIX ст., а також усіх видань Біржового союзу й Німецької бібліотеки XX ст.

Болгарія

Поточний бібліографічний облік бере відлік від 1897 р., коли Народне зібрання ухвалило перший в історії Болгарії закон про обов'язковий примірник і про видання на його основі бібліографічного покажчика. Відтоді розпочато випуск "Бібліографічного бюлетеня", що від 1929 р. має назву "Болгарська бібліографія" ("Български книгопис"). Завдання підготовки та випуску бюлетеня було покладено на Національну бібліотеку, що через низку обставин не впоралася з цією роботою. Перед початком військових дій на території Болгарії 1941 р. ухвалено закон про організацію Бібліографічного інституту, заснованого на особисті кошти А. Теодорова-Балана та його однодумців.

Після закінчення Другої світової війни Національна бібліотека відновила діяльність і продовжила випускати "Болгарську бібліографію"; Бібліографічний інститут було реорганізовано в науково-дослідну установу, а 1963 р. ліквідовано загалом.

Для болгарської НБ 1960—1980-х рр. характерне прагнення до постійного розвитку та вдосконалення основних напрямів діяльності: забезпечення повноти надходжень обов'язкових примірників; поліпшення умов зберігання архіву болгарської книги; розширення сфери використання бібліографічної інформації; удосконалення методів бібліографічного опрацювання; системне дослідження наукових проблем у галузі бібліографії.

У 1980-ті рр. болгарські фахівці розробили комплекс бібліографічних стандартів: БДС 15419-82 "Бібліографічний опис книг"; БДС 15687-83 "Бібліографічний опис періодичних видань"; БДС 15934-84 "Бібліографічний опис картографічних видань"; БДС 15935-84 "Бібліографічний опис нотних видань"; БДС 16764-88 "Бібліографічний опис графічних видань"; БДС 2497-87 "Бібліографічні дані в книгах"; БДС 14569-88 "Бібліографічні дані в періодичних виданнях". Готуються стандарти на опис інших видів документів, максимально наближених до міжнародних правил з урахуванням національної практики й досвіду. Результати національного бібліографічного обліку в електронній формі репрезентовано у форматі UNIMARC.

Центр національної бібліографії, створений 1975 р. у структурі Національної бібліотеки святих Кирила і Мефодія, готує та випускає покажчики НБ у таких серіях:

— Серія 1. Болгарська бібліографія (Български книгопис. 1897). Книги, нотні, графічні та картографічні видання. Двотижневий покажчик із річним зведенням;

— Серія 2. Болгарська бібліографія (Български книгопис. 1962). Службові видання та дисертації. Щомісячний бюлетень із річними зведеннями службових видань і болгарських дисертацій;

— Серія 3. Болгарські грамофонні платівки (Български грамофонни плочи. 1972). Річний покажчик;

— Серія 4. Болгарський періодичний друк (Български периодичний печат. 1965—). Газети, журнали, бюлетені та періодичні збірки. Річний покажчик;

— Серія 5. Літопис статей із болгарських журналів і збірок (Летопис на статиите від българските списання і сборници. 1972). Двотижневий покажчик;

— Серія 6. Літопис статей із болгарських газет (Летопис на статиите від българските вестници. 1972). Щомісячний покажчик;

— Серія 7. Болгарія в зарубіжній літературі (България в чуждата литература — Булгарика. 1964). Річний покажчик;

— Серія 8. Бібліографія болгарської бібліографії (Библіография на българската библіография. 1963). Річний покажчик.

Угорщина

Першу книгу на території Угорщини було надруковано 1473 р. латиною, а 1531 р. — угорською. Бібліографічні покажчики, що виходили друком до кінця XVIII ст., містили відомості лише про видання латиною, поки 1803 р. не побачила світ "Угорська бібліотека" І. Шандора. У каталозі у хронологічному порядку подано описи угорських книг, виданих упродовж 1533—1800 рр. Хоча видання було вкрай недосконалим, воно стало першим повним бібліографічним покажчиком, зумовивши інтенсивний розвиток НБ в Угорщині, "насамперед у руслі ретроспективної бібліографії".

Функції національного бібліографічного агентства виконує Національна бібліотека імені Ф. Сечені, що готує та видає "Угорську національну бібліографію", репрезентовану в таких серіях:

— Бібліографія книг. Покажчик книг, брошур, офіційних видань, перших номерів нових і перейменованих серійних видань. Виходить раз на два тижні. Раз на квартал, як додаток, — покажчик карт, атласів і текстових грамплатівок;

— Покажчик змісту періодичних видань. Виходить раз на місяць;

— Бібліографія періодичних видань (від 1959 р.). Виходить щорічно;

— Бібліографія музичних видань (від 1970 р.). Виходить щоквартально;

Серія "Угорська книга" охоплює такі покажчики:

— Бібліографія книг, виданих в Угорщині (від 1962 р.). Щорічник;

— Підручники (від 1968 р.). Виходить нерегулярно.

Окрім того, поза серіями Національна бібліотека випускає покажчики:

— Бібліографія угорської бібліографії (від 1960 р.). Виходить раз на два роки;

— Літературний огляд "Хунгаріка": Вибіркова бібліографія книг і журналів іноземними мовами, що виходять за кордоном і належать Угорщині (від 1971 р.);

— Зарубіжні видання угорською мовою: Вибіркова бібліографія книг і журналів, що виходять угорською мовою за кордоном (від 1972 р.).

Польща

Першим центром польського книгодрукування став Краків, де 1364 р. було засновано Ягеллонський університет. Саме тут 1474 р. мандрівний друкар із Баварії К. Штраубе надрукував першу польську книгу.

Новий етап у розвитку польської НБ припадає на 1918 р., коли країна здобула незалежність. У 1928 р. під егідою Національної бібліотеки (Biblioteka Narodowa) створено Бібліографічний інститут (Instytut Bibliograficzny), діяльність якого, зокрема, передбачала, підготовку та випуск поточних бібліографічних покажчиків на базі обов'язкового примірника. Першим виданням Інституту став "Офіційний покажчик друкованих творів, виданих в Польській республіці".

Після закінчення Другої світової війни одне з першочергових завдань у галузі бібліографії полягало в організації поточного бібліографічного обліку. Вже 1945 р. відновили діяльність Національна бібліотека у Варшаві та Бібліографічний інститут, що нині є національним бібліографічним агентством країни. Незважаючи на соціально-економічні й політичні перетворення та спричинені ними наслідки, в 1980-х рр. Бібліографічний інститут продовжував випускати покажчики ПНБ, удосконалюючи їх методичну підготовку.

Однією з найважливіших подій кінця 1980-х рр. стало затвердження двох термінологічних стандартів із чотирьох, розроблених Інститутом стандартів із бібліотечної справи та бібліографічної діяльності.

Від 1977 р. підготовка й випуск національних бібліографічних покажчиків здійснюється за допомогою комп'ютерних технологій як у традиційному (книжковому) виконанні, так і на машиночитних носіях інформації.

Система сучасних органів ПНБ, котрі видає Бібліографічний інститут, охоплює такі видання:

— Бібліографічний путівник: Офіційний покажчик творів друку, виданих у Польщі (від 1946 р.). Враховуються книги, картографічні та нотні видання, ізовидання. Виходить щотижня;

— Бібліографія журналів і збірок. Щорічник (від 1958 р.);

— Бібліографія змісту журналів (від 1947 р.). Виходить щомісячно;

— Зарубіжна полоніка: Бібліографія. Щорічник (від 1946 р.);

— Бібліографія польської бібліографії (від 1988 р.). Щорічник;

— Бібліографія бібліографії та науки про книгу. Щорічник (1947—1988). У цій серії разом із власне бібліографічними матеріалами публікувалися монографії й наукові статті з проблем книгознавства, бібліотекознавства, бібліології, бібліографії.

Румунія

Перша друкована книга ("Требник") на території Румунії побачила світ 1508 р., і до XVIII ст. румунські книги виходили кириличним шрифтом переважно в церковних чи підконтрольних церкві друкарнях. У 1830 р. кириличний шрифт замінили латиницею. Перші світські друкарні розпочали функціонувати лише наприкінці XVIII ст., а в XIX ст., у період культурного відродження, відбувався інтенсивний розвиток світського книгодрукування, виходили журнали й газети румунською мовою. Цьому сприяло й послаблення турецького ярма після російсько-турецької війни 1828—1829 рр.

Формування румунської НБ відбувалося від 30-х рр. XIX ст., а першим румунським бібліографом вважають В. Поппа, автора "Міркувань про румунські друкарні в Трансильванії та сусідніх країнах від їх виникнення до наших днів" (Disertatie despre tipografiile romineoti. 1838).

У 1949 р. було ухвалено закон про обов'язковий примірник, що поклато початок офіційній ПНБ. У 1952 р. створено Книжкову палату Румунії, до основних завдань якої входив і випуск бібліографічних бюлетенів. У 1955 р. засновано Центральну державну бібліотеку, що й нині виконує функції національного бібліографічного агентства країни. Її система бібліографічних покажчиків, реорганізована 1993 р. через упровадження новітніх інформаційних технологій, має назву "Румунська національна бібліографія" (Bibliografia Nazionala Romana) і складається з таких серій:

— Книги. Альбоми. Карти (від 1952 р.). Виходить раз на два тижні й має щорічне зведення;

— Серіальні видання. Піврічний покажчик;

— Офіційні видання. Піврічний покажчик;

— Ноти. Аудіокасети (від 1969 р.). Щоквартальний покажчик;

— Романіка (Romanica). Щорічник.

Чехія та Словаччина

У Чехії національним бібліографічним агентством стала Національна бібліотека в Празі, заснована 1958 р. на базі кількох великих бібліотек: Бібліотеки Університету Карлова (1348), Слов'янської бібліотеки (1924) і Центральної економічної бібліотеки (1952).

Функції національного бібліографічного обліку в Словаччині виконує Словацька національна бібліотека, що відповідно до статуту Матиці словацької (Національний інститут словацької культури) була заснована на базі його бібліотеки. Обидві установи ведуть роботу з підготовки та видання покажчиків РНБ і ПНБ, упроваджують засоби автоматизації, розробляють національні класифікаційні схеми та правила бібліографічного опису, формують національні бази даних.

Національна бібліотека в Празі готувала такі покажчики, об'єднані загальною назвою "Бібліографічний каталог ЧССР" (від 1993 р. — "Національна бібліографія Чеської Республіки"):

— Чеські книги (від 1922 р.). Щомісячний покажчик;

— Газети та журнали в чеських землях (від 1952 р.). Дворічний покажчик;

— Чеські ноти та грамплатівки (від 1937 р.). Від 1993 р. — Аудіовидання. Щоквартальний покажчик;

— Чеська графіка та карти. Щорічник;

— Статті в чеських періодичних виданнях (від 1953 р.). Щомісячний покажчик;

— Покажчик чеської бібліографії (від 1957 р.). Щорічник;

— Чехословацькі дисертації (від 1964 р.). Від 1993 р. — Чеські дисертації. Щорічник;

— Зарубіжна богеміка та словацка (від 1957 р.).

Твори чеських авторів, перекладені іноземною мовою, й твори іноземних авторів чеської тематики, що надійшли в Національну бібліотеку. Щорічник. Від 1993 р. — Чеська богеміка.

Останні дві серії до 1993 р. були загальними для національної бібліографії обох країн.

Автоматизована підготовка щомісячника "Чеські книги" здійснюється від 1983 р. У 1995 р. в основу бібліографічного опрацювання покладено формат UNIMARC, ISBD і Англо-американські правила каталогізації, що дало змогу працювати над бібліографічним репертуаром в електронному форматі, а також реалізувати проєкт "Пам'ять Чехії".

Сучасна модель словацької ПНБ розпочала формуватися в першій половині 1970-х рр. Завдяки техніко-технологічній модернізації бібліотечних процесів словацька НБ перетворилася на автоматизовану національну інформаційну систему, що поступово розвинулася в сучасний формат комплексного електронного опрацювання документів.

Результати сучасного національного бібліографічного обліку віддзеркалено в покажчиках "Словацької національної бібліографії", що випускає Матиця словацька. Система складається з трьох рядів: переписний (реєструвальний), розписний (аналітичний) і вибраний (спеціальний). До підсистеми переписного ряду входять такі серії:

- А. Книги (від 1949 р.);
- В. Періодичні видання (від 1984 р.);
- С. Карти (від 1984 р.);
- D. Дисертації (від 1984 р.);
- Е. Спеціальні видання (від 1984 р.);
- F. Фірмова література (від 1984 р.);
- G. Графіка (від 1984 р.);
- H. Ноти. Музичні видання (від 1984 р.);
- I. Офіційні документи (від 1984 р.);
- J. Аудіовізуальні документи (від 1984 р.).

Матеріали цих серій віддзеркалено у двох покажчиках: щомісячник (серія А) та щоквартальник (серії В—J).

Покажчики розписного ряду відбивають статті з наукових і професійних періодичних видань Словаччини, а також із центральних, місцевих та інших журналів загальнословацького значення.

Вибраний ряд містить бібліографічну інформацію про документи за певними темами, складеними на основі матеріалів попередніх рядів (наприклад, "Словацька бібліотечна література", "Бібліографія словацької музеологічної літератури" тощо).

Особливої уваги варта робота Матиці словацької зі створення фундаментальної бази даних РНБ: "Генерального покажчика видань XVI ст." і "Генерального словацького каталогу XVIII і XIX ст.". Результати ретроспективного обліку фіксуються у випусках серії "Словацька ретроспективна національна бібліографія", що має структуру, подібну до видань ПНБ. Методика бібліографування також базується на використанні формату UNIMARC, ISBD і Англо-американських правил каталогізації.

Після утворення 1993 р. двох самостійних держав Чехії та Словаччини в назвах покажчиків ПНБ загальний заголовок змінено, а видання ПНБ цих країн нині становлять самостійні бібліографічні системи.

У 1995 р. Празька національна бібліотека розробила проєкт програми CASLIN (Чеська і сло-

вацька інформаційна бібліотечна мережа), що через єдиний ресурс забезпечує доступ до бібліотечних фондів усіх категорій користувачів.

Югославія (Боснія, Македонія, Словенія, Хорватія, Сербія та Чорногорія)

У 1948 р. за ініціативою Комітету з наукових установ і закладів вищої освіти в Белграді було засновано Бібліографічний інститут Народної Республіки Сербії. Через рік він здобув статус загальнодержавного значення й упродовж наступних десятиліть виконував функції національної бібліотеки особливого типу та одночасно національного бібліографічного агентства. Головним завданням Бібліографічного інституту стала організація поточного обліку видань. Університетським бібліотекам Хорватії і Словенії, а також національним бібліотекам Македонії, Боснії і Герцеговини, Чорногорії і Сербії було доручено підготовку ретроспективних національних зведень. Згодом республіканські центри також розпочали готувати ПНБ республік і автономних країв з огляду на культурно-історичні та мовні потреби народів, що їх населяють. На відміну від загальнодержавних видань республіканські спиралися не лише на територіальний принцип, а й охоплювали твори національних авторів і авторів, які пишуть мовою цієї республіки, незалежно від місця видання. Критерії відбору матеріалу були різними в різних республіках.

Систему видань ПНБ, котрі випускав Югославський бібліографічний інститут до 1992 р., репрезентовано такими серіями:

- Бібліографія Югославії. Книги, брошури та музичні видання;
- Бібліографія Югославії. Збірки та монографічні серії;
- Бібліографія ротапінту та коміксу;
- Бібліографія Югославії. Статті й додатки в серійних публікаціях:
- Серія А. Громадські науки;
- Серія В. Природні, медичні та технічні науки;
- Серія С. Мистецтво, філологія, література;
- Бібліографія Югославії. Серійні публікації;
- Бібліографія перекладів в СФРЮ;
- Бібліографія офіційних публікацій.

На титульних листах назви усіх покажчиків наведено чотирма мовами: сербською, хорватською, словенською та македонською.

Реалізація проєкту комп'ютеризації діяльності Інституту була частиною програми створення Системи наукової та технічної інформації (СНТІ) Югославії, котру підтримувала програмна система "Атлас". У 1989 р. на базі СНТІ створено Югославську бібліографічну базу даних (YUBIB, від 1992 р. — COBIB), що об'єднала бази даних усіх бібліотек та інших установ країни, котрі провадили бібліографічну діяльність. Методологічною основою слугували міжнародні правила стандартизації (ISBD) і формат UNIMARC [9].

У 1991 р. СФРЮ розпалася на п'ять самостійних держав: Боснію, Македонію, Словенію, Хорватію і Югославію (у її складі залишилися Сербія і Чорно-

горія). Лише на початку 1996 р. на території окремих держав припинилися військові дії, що позначилося на розвитку НБ, перед якою постали нові завдання. Зберегли статус національних бібліографічних центрів і національних бібліотек Національна й університетська бібліотека Хорватії в Загребі, Національна й університетська бібліотека Словенії в Люблянці, Національна й університетська бібліотека Македонії в Скоп'є, Національна бібліотека Боснії і Герцеговини в Сараєво.

Національним бібліографічним агентством країни залишається Югославський бібліографічний інститут, що від 1991 р. має назву Югославський інформаційно-бібліографічний інститут. Сучасна система національного бібліографічного обліку, що відбиває видавничу продукцію Сербії і Чорногорії, охоплює такі серії:

— Бібліографія Югославії. Книги, брошури та ноти (від 1950 р.). Щотижня. Назву на титульному аркуші подано двома мовами: хорватською та сербською. Офіційні видання реєструють у щорічнику;

— Бібліографія Югославії. Серійні публікації (від 1956 р.);

— Бібліографія Югославії. Статті та публікації із серіальних видань (від 1950 р.). Переважно раз на місяць.

Поміж НБ колишньої єдиної Югославії найбільш впорядкованою й чітко організованою є НБ Словенії. Від 1948 р. Національна й університетська бібліотека в Люблянці випускала власний покажчик ПНБ —

"Словенська бібліографія: покажчик книг, статей з періодичних видань і збірок". Від 1985 р. покажчик виходить у трьох серіях:

— Серія А. Серіальні видання. Щоквартальник;

— Серія В. Книги. Щоквартальник;

— Серія С. Статті з періодичних серіальних видань і збірок. Щорічник.

В інших республіках система поточного бібліографічного обліку перебуває на стадії формування.

Висновки. Порівняльний аналіз тенденцій розвитку бібліографічної діяльності в Україні й за кордоном дає змогу виокремити проблеми сучасної вітчизняної бібліографії.

На міжнародному рівні бібліографічну діяльність регламентує Секція бібліографії ІФЛА. Водночас вона зосереджує увагу лише на питаннях національної бібліографії й оминає решту її видів (науково-допоміжну, краєзнавчу, рекомендаційну тощо), хоча засновники, декларуючи цілі й завдання організації, зазначають: "Секція бібліографії насамперед пов'язана зі змістом, формуванням, виробництвом, збереженням і наданням бібліографічної інформації; особливо (але не виключно) це стосується продукції національних бібліографічних агентств. Секція також затверджує особливу значущість бібліографії як дисципліни для фахівців у бібліотеках усіх типів (не лише національних), для видавців, дистриб'юторів, книгопродавців і, звичайно, користувачів" [10].

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. *Короткий* термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Уклад. : Г. М. Швецова-Водка, Г. В. Сілкова та ін. — Київ : Кн. Палата України, 1998. — С. 37.
2. *Сенченко Н.* Книжкова палата України. Становлення національної бібліографії / Н. Сенченко. — Київ : Кн. Палата України, 1999. — 164 с.
3. *Леликова Н.* Зарубежная и отечественная библиографическая деятельность: современные тенденции развития / Н. Леликова // Библиотековедение. — 2016. — Т. 65. — № 5. — С. 513—521.
4. *Сенченко М. І.* Книжкова палата України: 100 років системних та інноваційних трансформацій, 1919—2018 / М. І. Сенченко. — Київ : Логос, 2019. — 200 с.
5. *Книга.* Энциклопедия. — Москва : Большая Российская энциклопедия, 1999. — С. 108.
6. *Bibliography Section, IFLA.* — Mode of access: <http://www.ifla.org/bibliography> (accessed 18.07.2016). — Title from the screen.
7. *National Bibliographic Register, IFLA.* — Mode of access: <http://www.ifla.org/node/2216> (accessed 18.07.2016). — Title from the screen.
8. *Žumer M.* National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions / M. Žumer. — München : K. G. Saur, 2009. — 140 p.
9. *Best Practice for National Bibliographic Agencies in a Digital Age, IFLA.* — Mode of access: <http://www.ifla.org/node/7858> (accessed 18.07.2016). — Title from the screen.
10. *Второй* международный библиографический конгресс. — Режим доступа: <http://www.rsl.ru/en/root5117/root51175119/iicongress> (дата обращения 18.07.2016). — Загл. с экрана.

Mykola Senchenko

National bibliography in foreign countries

In № 7 Bulletin of the Book Chamber the article "National bibliography today and tomorrow" was published, which focused on the current state and ways of development of the national bibliography (NB).

The Book Chamber of Ukraine as a center of the national bibliography deals with the history and prospects of its development in the digital space of scientific knowledge, the formation and publication of chronicles of the current national bibliography.

The article focuses on the history of the formation of the national bibliography in different countries, including Great Britain, USA, France, Germany, Bulgaria, Hungary, Poland, Romania, the Czech Republic, Yugoslavia and others. It is noted that the current level of development of the National Library in the countries of this region is due to many factors, including

the widespread introduction of information technology and computer technology in publishing and library activities, which necessitates the adaptation of bibliographic technologies to information needs. The result of automation of library and bibliographic processes was a computer bibliography based on the use of modern information technologies in bibliographic work. The relevance of her research is due to the fact that today it represents the highest level of development of bibliographic technologies.

Keywords: national bibliography; mandatory copy; bibliographic databases; automation; annals; bibliographic indexes; bookselling; cataloging rules

References

1. Shvecova-Vodka G. M., Silkova G. V. ta in. [uklad.]. (1998). *Korotkij terminologichnij slovník iz bibliografiznavstva ta socialnoyi informatiki*. Kyiv: Kn. Palata Ukrayini, 1998.
2. Senchenko N. (1999). *Knizhkova palata Ukrayini. Stanovlennya nacionalnoyi bibliografii*. Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
3. Lelikova N. (2016). Zarubezhnaya i otechestvennaya bibliograficheskaya deyatel'nost: sovremennye tendentsii razvitiya. *Bibliotekovedenie*, 65 (5), pp. 513—521.
4. Senchenko M. I. (2019). *Knizhkova palata Ukrayini: 100 rokov sistemnih ta innovacijnih transformacij, 1919—2018*. Kyiv: Logos.
5. *Kniga. Enciklopediya*. (1999). Moskva: Bolshaya Rossijskaya enciklopediya, p. 108.
6. *Bibliography Section, IFLA*. Available at: <http://www.ifla.org/bibliography> [Accessed 18.07.2016].
7. *National Bibliographic Register, IFLA*. Available at: <http://www.ifla.org/node/2216> [Accessed 18.07.2016].
8. Zumer M. (2009). *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions*. Munchen: K. G. Saur.
9. *Best Practice for National Bibliographic Agencies in a Digital Age, IFLA*. Available at: <http://www.ifla.org/node/7858> [Accessed 18.07.2016].
10. *Vtoroj mezhdunarodnyj bibliograficheskij kongress*. (2016). Available at: <http://www.rsl.ru/en/root5117/root51175119/iicongress> [Accessed 18.07.2016].

Надійшла до редакції 18 серпня 2020 року

УДК 050:001:025.45УДК(477)"2019"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.8(289).11-16

Анна Дворник,

провідний фахівець відділу наукової підготовки державних бібліографічних покажчиків Книжкової палати України, e-mail: litopys@ukrbook.net

Дослідження тематичної спрямованості публікацій у науковій періодиці України 2019 року за розділами УДК

У статті подано результати дослідження бази даних "Літопис журнальних статей" за 2019 рік та виконано порівняльний аналіз найпоширеніших напрямів наукових досліджень у 2018 та 2019 роках в Україні за розділами УДК.

Ключові слова: база даних; державна бібліографія; бібліометричний аналіз; наукова періодика; науковий журнал; прикладні наукові дослідження

Мета дослідження: виявлення найбільш досліджуваних напрямів розвитку науки в Україні на основі аналізу публікацій у періодичних (крім газет) та продовжуваних виданнях за класами Універсальної десятикової класифікації (УДК).

Методи дослідження: бібліометричний аналіз.

Об'єкт дослідження: база даних "Літопис журнальних статей" за 2019 рік.

Виклад основного матеріалу дослідження. У базу даних "Літопис журнальних статей" увійшли наукові журнали та продовжувані збірники, випущені Національною академією наук України, органами державної влади, а також журнали загальнодержавного значення. База даних за 2019 рік налічує 20 026 бібліографічних записів. Створення й систематизація бібліографічних записів, відбір періодичних видань і публікацій у них здійснювалися згідно з національними стандартами та розробленими Книжковою палатою України чинними інструкціями [1—6].

Проаналізовано тематичний розподіл публікацій за класами УДК, результати продемонстровано на діагр. 1. Отримані дані розподілені у відсотках за відповідними класами:

0 *Загальний клас* — 5,74% загальної кількості, або 1149 записів;

1 *Філософія. Психологія* — 2,93% загальної кількості, або 587 записів;

2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* — 0,67% загальної кількості, або 134 записи;

3 *Суспільні науки* — 28,23% загальної кількості, або 5653 записи (друге місце за кількістю публікацій);

5 *Математика та природничі науки* — 16,07% загальної кількості, або 3219 записів (третє місце за кількістю публікацій);

6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* — 33,95% загальної кількості, або 6799 записів (перше місце за кількістю публікацій);

7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* — 3,1% загальної кількості, або 621 запис;